

Forfatter: Grundtvig, N. F. S.

Titel: Haandbog i Verdens-Historien. Første Deel Subskriptionsplan paa en Haandbog i Verdens-Historien

Citation: Grundtvig, N. F. S.: "Haandbog i Verdens-Historien. Første Deel Subskriptionsplan paa en Haandbog i Verdens-Historien", i Grundtvig, N. F. S.: *Grundtvigs værker*, Faculty of Arts, Aarhus University. Onlineudgave fra Grundtvigs Værker: https://tekster.kb.dk/text/gv-1833_518A_1-intro-shoot-idm68.pdf (tilgået 12. juli 2024)

Anvendt udgave: Grundtvigs værker

Ophavsret: Materialet er dedikeret til public domain. Du kan kopiere, ændre, distribuere og fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse. Husk dog altid at kreditere ophavsmanden.

[Læs CC0-erklæringen](#)

Biografisk baggrund

Verdens- eller universalhistorie var en genre, der havde vundet udbredelse i Europa siden oplysningstiden i slutningen af 1700-tallet (Vind 1999, s. 45-56), og som Grundtvig livet igennem var optaget af og gentagne gange selv bidrog til. Han udsendte sin første *Kort Begreb af Verdens Krønike i Sammenhæng* i 1812 (se indledningen hertil), og så sent som i 1866 skrev han sig for sidste gang gennem hele verdenshistorien i det store digt på over 1000 strofer, *Havamaal*, der først blev trykt i 1930.

I 1829 søgte Grundtvig at gøre verdenshistorien tilgængelig for børn og unge med sine *Krønike-Riim til Børne-Lærdom*, dens selvstændigt udsendte fortale og indledning, *Historisk Børne-Lærdom*, samt kortet *Tidens Ström* (se indledningen til de sidstnævnte to værker). Han annoncerede ved samme lejlighed som sit forsæt "at udarbejde en prosaisk Oversigt af Universal-Historien, omtrent af samme Størrelse som *Joh. Müllers* bekendte fire og tive Bøger i tre Bind, hvor, saavidt mueligt, slet Intet nævnes, uden hvad der tillige fortælles efter Kilderne" (Grundtvig 1829a, s. XIX f.).

Grundtvigs *Haandbog i Verdens-Historien* udkom i tre dele: første del i 1833 om oldtiden indtil Jerusalems ødelæggelse, anden del i 1836 om middelalderen indtil Konstantinopels fald og hovedparten af tredje del i 1843, idet de sidste 32 sider først udkom i 1856. Første del var på 688 sider; anden del på 702. Tredje del om, hvad Grundtvig kaldte 'Nytaarstiden' eller 'Nyaarstiden', var på kun 416 sider og nåede ikke længere end til 1715 – det attende århundredes historie voldte Grundtvig helt særlige problemer, som han aldrig helt overvandt (Vind 1999, s. 389-402).

Håndbogen udgør med sine i alt godt 1800 tryksider det mest omfangsrige værk i forfatterskabet og markerer også højdepunktet for Grundtvigs livslange arbejde med verdenshistorien. Med Holger Begtrup's ord, så var Grundtvig med *Nordens Mythologi eller Sind-Billedsprog historisk-poetisk udviklet og oplyst* i 1832 "naaet op paa Højdedraget af sin Forfatterbane, og i de følgende ti Aar frembringer han sit Livs Hovedværker" (Begtrup 1907, s. 5).

Alle tre bind har som motto på titelbladet et citat af den schweiziske historiker Johannes von Müller: "Wo das meiste Leben, dort ist der Sieg" ("Sejren er dér, hvor der er mest livskraft", overs. GV; Müller 1810, bind 1, s. 8). Når Grundtvig i 1829 henviste til Müllers verdenshistorie, så handler det dels om det planlagte værks omfang, dels om, at Grundtvig i modsætning til i 1812 nu lige som Müller selv vil gå til kilderne. Müllers bøger og breve var dengang meget udbredte og yndede i Danmark (Steenstrup 1889 s. 12-20). Også Grundtvig satte Müller højt (Vind 1999, s. 343 f.), skønt han langt fra fandt Müllers posthume verdenshistorie tilfredsstillende (Grundtvig 1833, s. XI).

Når det i undertitlen hedder *Efter de bedste Kilder*, så betød det for oldtidens vedkommende jødernes, grækernes og romernes egne historieskrivere. Som andre historieskrivere før den metodiske kildekritik slog igennem, betragtede Grundtvig kildernes samtidighed med begivenhederne som et afgørende kriterium for deres troværdighed. Med historiefagets videnskabeliggørelse i slutningen af 1800-tallet blev det klart, at bedømmelsen af kildernes alder, oprindelse og troværdighed rummede hidtil upåagtede vanskeligheder.

Grundtvigs kilder til verdenshistorien og dermed det overordnede begivenhedsforløb adskiller sig ikke nævneværdigt fra Müllers eller andre verdenshistorier fra tiden. Hvad der derimod adskiller Grundtvigs værk fra de andre, er den vidtspændende historiefilosofi, der udgør det overordnede perspektiv på historiens forløb.

Grundtvigs forkærlighed for oldtidens og middelalderens historie hænger sammen med denne historiefilosofi og dens betoning af jødernes og de kristnes afgørende rolle i verdenshistorien. Oldtiden rummer det jødiske folks storhedstid og kristendommens fødsel, middelalderen er kirkens og korstogenes tid. For Grundtvig var dermed givet fundamentet og ledetråden for verdenshistoriens sammenhæng og dermed ligefrem "*Traaden* i Livs-Labyrinthen" (Grundtvig 1833, s. 3).

Universal-Historisk Vidskab

At Grundtvig ville mere end berette efter de bedste kilder, kommer frem i fortalen til første del, hvor han nævner "mine til Historien fødte *Betragtninger*" (Grundtvig 1833, s. IX) med "den omfattende, universal-historiske Udsigt over Menneske-Livet" (s. X).

Haandbog i Verdens-Historien er, ligesom Grundtvigs første verdenskrøniker, styret af en historiefilosofi, der vil oplyse sammenhængen i verdenshistorien, dens retning og mål og dermed menneskehedsbestemmelse på jorden. Også håndbogen er tænkt som en teodice – en retfærdiggørelse af Gud på trods af

det ondes eksistens – ved at følge “Ideen om Tidernes Sammenhæng og Kristus i deres Middelpunkt” (Grundtvig 1812, s. XXVII; Vind 2013).

Der er dog en vigtig forskel på udførelsen af denne ide i Grundtvigs første verdenskrøniker og *i Haandbog i Verdens-Historien*. Det hænger sammen med det gennembrud i hans tænkning, der kommer til udtryk med *Nordens Mythologi* fra 1832. Her finder man i indledningen (s. 1-46) med overskriften “Universal-Historisk Vidskab” et koncentreret udtryk for den afklarede historiefilosofi, der udfoldes med *Haandbog i Verdens-Historien*, og som i resten af forfatterskabet forbinder de forskellige sider heraf: menneskeligt og kristeligt, nationalt og universelt, verdenshistorisk og kirkehistorisk (Vind 1999, s. 97-260).

Med sin historiefilosofi vil Grundtvig godtgøre, at “naar Man betragter Aandens Verden med *Nordiske Öine i Christendommens Lys*, da faaer Man Begreb om en *Universal-Historisk* Udvikling, Konst og Vidskab, der omfatter hele *Menneske-Livet*, med alle dets Kræfter, Vilkaar og Virkninger, frigiör, styrker og forlyster Alt hvad der staaer i Pagt med *Enkelt-Mandens, Folkenes* og hele *Menneske-Slægtes* timelige Velfærd, og maa nödvendig lede til den fuldkomneste Forklaring af Livet, der paa Jorden er muelig” (Grundtvig 1832, s. 7).

Grundtvigs historiefilosofi kan kort karakteriseres ved en række træk, herunder den stærkt forenklende udvælgelse af kun fire *hovedfolk* i verdenshistorien, nemlig jøderne (ebræerne), grækerne, romerne og nordboerne. Det er kun disse folk, der i grunden “*kiendelig* har grebet ind i det Hele og derved bidraget til at udvikle den ædleste og klareste Skikkelse, hvorunder Menneske-Livet nu findes paa Jorden” (Grundtvig 1833, s. 10).

At nordboerne udgør det fjerde og sidste hovedfolk i verdenshistorien, hænger sammen med et af de mest særprægede træk ved historiefilosofien fra 1832, nemlig et nyt syn på de nordiske oldtidsmyter. Hvor han tidligere havde betragtet dem alene som et poetisk udtryk for de gamle nordboers sjæleliv, f.eks. i *Nordens Mytologi* 1808, så ses de nu ydermere som ‘universalprofetiske’ vidnesbyrd om en endnu levende nordisk folkeånd, dens opgave og førende rolle i verdenshistorien i det nittende århundrede (Vind 1999, s. 181-187).

Til Grundtvigs historiefilosofi hører også ideen om verdenshistorien som et ‘naturligt’ levnedsløb gennem livsaldre, analogt med det enkelte menneskes livsaldre og domineret af psykologiske karakteristika, som er hentet fra enkeltmenneskets levnedsløb: ungdommen som en fantasiens, manddommen som en følelsens og alderdommen som en eftertankens livsaldre. Grundtvig finder således, at oldtiden er fantasiens tidsalder, middelalderen følelsens og den nyere tid eftertankens eller forstandens tidsalder (Vind 1999, s. 133-137). Og til eftertankens tidsalder hører oplysningstiden med ideen om en verdenshistorie, der skulle kaste lys over hele menneskeslægtes historie. Efter Grundtvigs syn var det netop nordboernes store åndelige opgave nu at skabe en sådan ny universalhistorisk ‘Vidskab’.

Ordet Vidskab var Grundtvigs eget danske ord for filosofi eller stræben efter visdom og erkendelse gennem en ny og højere videnskabelighed (Vind 1999, s. 138 f.). Grundtvigs fodnoter med kildehenvisninger er i sig selv et udtryk for hans optimistiske tillid – helt i oplysningstidens ånd – til videnskabelighedens fremskridt.

Denne tidstypiske udviklingsoptimisme og fremskridtstro er karakteristisk for Grundtvigs historiefilosofi fra 1832. Hvor han i 1812 lod verdenshistorien være dommer over en syndig og vantro samtid, så er *Haandbog i Verdens-Historien* præget af en lysende optimisme på vegne af den nye nationale selvbesindelse efter Napoleonskrigene, af løfterne om folkefrihed og af videnskabens fremskridt. Han skriver nu verdenshistorie ikke for at kalde til omvendelse, men som profet for det “verdenshistoriske Gyldenaar i det nittende Aarhundrede” (Grundtvig 1877, s. 468), som han selv med sine skoletanker fra anden halvdel af 1830'erne vil bidrage til.

Sidst, men ikke mindst, hører det til historiefilosofien fra 1832, at Grundtvig nu skelner mellem, hvad han kalder ‘tro og anskuelse’ og dermed “skarpt mellem *Kirke* og *Skole*, *Tro* og *Vidskab*, *Timeligt* og *Evigt*” (Grundtvig 1833, s. VIII). Denne skelnen har som baggrund hans særlige historisk-kirkelige syn fra 1825, der kendes som hans ‘mageløse opdagelse’ (Vind 1999, s. 216-222). Denne skelnen får særlig betydning for verdenshistoriens første del om oldtiden, som omfatter historiens begyndelse, og som afsluttes med kristendommens tilblivelse.

Oldtidens historie

Verdenshistoriens første del om oldtiden handler især om de tre første hovedfolk, og Grundtvig indrømmer gerne, at han skriver med “Høiagtelse for *Ebræerne*, Kiærlighed til *Grækerne* og Had til *Romerne*” (Grundtvig 1833, s. VI), hvad der også hører til Grundtvigs historiefilosofi (om Grundtvigs had til romerne: Vind 1999, s. 284-289). Men rammen om oldtidshistorien udgøres af Bibelens Første Mosebog til indledning og Det Nye Testamente som afslutning.

Siden oplysningstiden betragtede historieskriverne gerne Første Mosebogs beretninger som myter og sagn, "mosaischen Sagen" (Müller 1810 s. 1). De lod i stedet menneskeslægtens oprindelse fortone sig i det dunkle i en eller anden form for 'naturtilstand', men også gerne med et guddommens åndepust (Müller 1810, s. 24: "Hauch der Gottheit") som forudsætning for oldtidens mytedigtning og for den videre åndelige udvikling.

På dette punkt skiller Grundtvigs verdenshistorie sig markant ud ved at fastholde Første Mosebog som kilde til historiske kendsgerninger om menneskehedens tidligste dage. Oldtidshistorien begynder således i 1833 på helt samme måde som verdenskrøniken fra 1812 med beretningerne om skabelsen, Paradiset, syndefaldet, syndfloden, Babelstårnet og folkeslagenes adspredelse.

Også den traditionelle bibelske tidsregning med verdens skabelse år 3761 f.Kr. fastholdt Grundtvig. Hermed var *Haandbog i Verdens-Historien* allerede i 1833 ude af trit med samtidens historieskrivning, hvad der fik betydning for bogens udbredelse, jf. afsnit 4 nedenfor.

Grundtvig behandler menneskeslægtens første knap 1900 år i et kort afsnit med overskriften "Barndommen" som optakt til den egentlige oldtidshistorie om de følgende henved 2000 år. Afsnittets korthed betyder dog ikke mindre historisk vægt, tværtimod. Beretningen om Babelstårnet og folkeslagenes adspredelse er således som *etnisk skabelsesmyte* (Vind 1999, s. 269) grundlaget for alle Grundtvigs videre tanker om nation, folk og folkelighed.

Mens Det Gamle Testamente af Grundtvig i 1833 betragtes som troværdig historisk kilde, så forholder det sig anderledes med den centrale begivenhed i Det Nye Testamente, Jesus' opstandelse, som nu ikke længere regnes for verdenshistorisk kendsgerning. I verdenskrøniken fra 1812 hed det om Jesus som en historisk kendsgerning, at han "opstod levende på tredie Dag" (Grundtvig 1812, s. 51), mens det i 1833 efter Jesus' korsfæstelse hedder, at de kristne har "lagt til, at han vidunderlig opstod den tredie Dag fra de Døde og foer saa til Himmels" (Grundtvig 1833, s. 662).

Opstandelsen er ikke længere en historisk kendsgerning, men 'en trosartikel i en kirke', og hører som sådan til i kirkehistorien. Jesus er dog fortsat en central person i verdenshistorien som den, der "havde udbasunet den *ny Tid*, som et *Gyldenaar* for hele Slægten" (s. 662).

Bag det markante skift ligger, at Grundtvig nu har lært at skelne mellem, hvad han kalder 'tro' og 'anskuelse': nemlig mellem troen på Kristus som den opstandne frelser og den 'mosaisk-kristne anskuelse' af menneskelivet som oprindeligt gudskabt til et liv i Paradiset, men senere faldet til et liv i synd og nød for gennem verdenshistorien gradvist at udvikle sig for at nå til 'gyldenåret' med et genvundet Paradisliv.

Den 'mosaisk-kristne anskuelse' betyder således et bibelsk historiesyn, fra Første Mosebog til Johannes' Åbenbaring. I den forstand var og forblev Grundtvig bibelfundamentalist, blot kan han nu medgive, at også hvis Jesus var en profet uden guddommelig særstatus, kan verdenshistorien forstås som en universalhistorisk fremskridende udvikling hen mod gyldenåret på jord.

Grundtvigs verdenshistorie er tænkt som en statshistorie, som efter oldtiden måtte suppleres af en kirkehistorie. Grundtvig havde planer om en *Haandbog i Kirkehistorien*, som dog ikke blev virkeliggjort (Begtrup 1909, s. 81). I stedet gennemgik han senere kirkehistorien i *Christenhedens Syvstjerne*, udgivet 1860, og i *Kirke-Spejl*, udgivet 1871. Både statshistorien og kirkehistorien peger mod samme endemål, nemlig gyldenåret på jorden - før Dommedag! - og dertil for den troende efter Dommedag det evige liv hos Gud (Vind 1999, s. 413-440). Der er med Jørgen Bukdahls præcise udtryk tale om en slags verdenshistorisk 'dobbelt bogholderi' (Bukdahl 1971, s. 99).

Karakteristisk for Grundtvigs oldtidshistorie er også den direkte inddragelse af *Forsynet* som den styrende kraft bag historiens forløb. Det gælder i det store, som når "Forsynet ikke vilde opgive sin Plan: at gøre *Abrahams* og *Davids* Sæd til en Velsignelse for Jorden, og holde Lampen i Jerusalem tændt, til *Lyset* kom som skulde overstraale Verden" (Grundtvig 1833, s. 162), og når "vi lynslaaes af den glædelige Opdagelse, at *Forsynet* har vaaget over den Universal-Historiske *Kiæde*, saa den blev *aldrig afbrudt*" (s. 227). Og det gælder i detaljen, som når Grundtvig beundrer "den sælsomt udviklede men mesterligt udførte, glimrende Bedrift af *Forsynet*, hvorved Israelitterne lærde *Agerdyrkning, Haandværker* og borgerlig Tugt" (s. 139).

Tilliden til Det Gamle Testamente som historisk kilde indebærer for Grundtvig også, at han medtager mirakuløse hændelser som historiske begivenheder. Det gælder således israelitternes overgang over det Røde Hav med Moses, da Gud skiller vandene for dem (s. 96), hvortil Grundtvig bemærker, at han udmærket ved, at man nu sædvanligvis går uden om denne "mageløse Tildragelse" (s. 97).

Han var sig fuldt bevidst at modsætte sig tidens gængse historiske videnskabelighed, mens han med sine omhyggelige kildeangivelser samtidigt søgte at underbygge sin egen videnskabelighed, der byggede på hans universalhistoriske Vidskab.

Bogens udbredelse og anvendelse

Haandbog i Verdens-Historien var oprindelig, som det fremgik af fortale og indledning til *Krønike-Riim til Børne-Lærdom* fra 1829, tænkt som en lærebog i verdenshistorie for de børn og unge, der søgte mod latinskole og universitet (Grundtvig 1829a, s. XX; indledning til *Historisk Børnelærdom*). Også derfor var det vigtigt for Grundtvig at berette om verdenshistoriens begivenheder *efter de bedste kilder*, men i fortalen fra 1833 nævner han også den anden side af sin historieskrivning, "mine til Historien fødte *Betragtninger*" (Grundtvig 1833, s. IX), og erkender, at disse betragtninger måske ikke fremmer formålet med en lærebog for ungdommen, idet "de lettelig kiede de Unge meer end de gavne dem, og Kiedsommelighed er et Skiær, hvorpaa den bedste Underviisning strander" (s. XII).

At bogen ikke nåede sit påtænkte publikum bekræftes af Begtrup, der i sin indledning fra 1907 skriver, at som Grundtvig "selv antyder i *Fortalen*, har de almindelige *Betragtninger* over Historiens Sammenhæng gjort sig saa stærkt gældende ved Siden af den ligefremme Fortælling 'efter de bedste Kilder', at Bogen mere har faaet Præg af en Historiens Filosofi, end af en for unge Læsere tjenlig Skolebog" (Begtrup 1907, s. 5 f.).

Heller ikke på universitetet fandt bogen udbredelse. Alene Grundtvigs bibelsk funderede historiesyn var nok til, at tidens akademiske miljø måtte afvise den som ude af trit med tiden. Historikeren Christian Molbech omtalte eksempelvis ikke *Haandbog i Verdens-Historien* i sine historiefilosofiske og verdenshistoriske bøger. Værket blev heller ikke anmeldt i tidsskrifter og fik blot en kort omtale i *Berlingske Tidende*, der den 25. februar 1842 på forsiden af nummer 48 bragte forlagets lovord om "de genialske Blik i Historiens Aand, den eiendommelige Fremstilling af det kraftige, livlige Sprog", der dog egnede sig bedre til voksne læsere end til ungdommen.

Men bogen ramte et andet publikum. Fra 1830'erne begyndte den såkaldte 'grundtvigianisme' at tage form som en folkelig-kirkelig bevægelse, hvis ideer spredtes blandt andet gennem ugeskriftet *Nordisk Kirke-Tidende*, redigeret af Grundtvigs kampfælle J.C. Lindberg. I 1833 omtalte han heri første del af *Haandbog i Verdens-Historien* som "dette mageløse Skrift - thi man barer sig vel for at opvise Mage til det, eller nogen universalhistorisk Haandbog, som kan sammenlignes med det" (*Den Nordiske Kirke-Tidende* 1833, sp. 768). Og Grundtvigs huslærer, C.S. Ley, anbefalede i *Nordisk Kirke-Tidende* i 1835 at bruge håndbogen i børneskolen i fortsættelse af Grundtvigs *Tidens Ström*, *Historisk Børne-Lærdom* og *Krønike-Riim* (Ley, sp. 744, jf. også indledningen til *Tidens Ström*).

Grundtvigianismen fik sit fulde gennembrud i 1860'erne. Grundtvigs tanker spredtes gennem især teologer og skolelærere og med oprettelsen af et stort antal grundtvigske fri- og højskoler over hele landet.

Med inspiration fra skikkelser som friskolepioneren Christen Kold og Askov Højskoles forstander fra 1865 Ludvig Schrøder blev *Nordens Mythologi* fra 1832 og *Haandbog i Verdens-Historien* lagt til grund for undervisningen som en slags programskrift for de grundtvigske fri- og højskoler (Vind 1999, s. 493-505) og dermed hele den grundtvigske bevægelse. Efterspørgslen fra de grundtvigske kredse ligger bag udgivelsen af anden udgave af verdenshistorien med *Middelalderens Historie* i 1862, *Oldtidens* i 1867 og *Nyaarstidens* i 1869, hvortil Grundtvig havde føjet et meget kort tillæg om tiden 1715-1866.

En tredje udgave af verdenshistorien udkom i 1907-1908 som bind 6 og 7 i den førende Grundtvigkender Holger Begtrups udgivelse af *N.F.S. Grundtvigs Udvalgte Skrifter 1-10*. Da havde de fleste grundtvigske skoler dog opgivet brugen af Grundtvigs verdenshistorie. Da Begtrup grundlagde Frederiksborg Højskole i 1895 fandt han, at Grundtvigs historiefilosofi og hele universalhistoriske syn var overhalet af tidens udvikling, og han opgav selv verdenshistorien i sin undervisning til fordel for danmarkshistorien (Vind 1999, s. 505-515).

Historiografiens vurdering

Sideløbende med den grundtvigske bevægelses og folkehøjskolernes fremvækst i sidste halvdel af 1800-tallet blev videnskabsfaget historie, herunder den moderne metodiske kildekritik, etableret. Dermed indledtes også historiografien, historieskrivningens egen historie, og her finder man de første lærde vurderinger af Grundtvig som historieskriver med hovedvægten lagt på *Haandbog i Verdens-Historien*. Opmærksomheden - og kritikken - rettes mod det originale historiefilosofiske syn, der bærer værket.

Johs. Steenstrup roste Grundtvigs indlevelse i kilderne og hans livfulde fremstilling og hele syn, der "med afgjort Held havde ført Aand og Opfattelse ind i Historien og havde vidst at skjelne mellem Smaat og Stort" (Steenstrup 1889, s. 68). Men han nævner også, at der er tale om et syn, der ikke kan gøre krav på videnskabelighed. Han kritiserer Grundtvigs ensidigheder og begrænsninger, hans dømmesygge og

undertiden smagløse stil og hans 'forgudelse' af det danske og nordiske – "Vi ere her udenfor alle videnskabelige og logiske Begreber" (s. 67). Lignende vurderinger gives senere af historiografer som Ellen Jørgensen (1943, s. 40) og Jens Chr. Manniche (1992, s. 255-259).

Haandbog i Verdens-Historien fik aldrig nogen bredere læserskare i modsætning til Grundtvigs historiske sange og salmer, der vandt et stort publikum. Men for en intellektuel elite i det grundtvigske miljø, i præstegårde, på højskoler og lærerseminarier, fik bogen betydning som en historiefilosofisk ballast, der hjalp dem til at virke for en bred historisk bevidsthed i samfundet.

Anvendt litteratur

- Begtrup, Holger (1907) "[Indledning til] Haandbog i Verdens-Historien" i *N.F.S. Grundtvigs Udvalgte Skrifter*, 1-10, bind 6, s. 5 f. København
- Begtrup, Holger (1909) "[Indledning til] Kirke-Spejl" i *N.F.S. Grundtvigs Udvalgte Skrifter*, 1-10, bind 10, s. 81 f. København
- Berlingske Tidende (1842), nr. 48, 25. februar. København
- Bukdahl, Jørgen (1971) *Folkelighed og eksistens*. København
- *Den Nordiske Kirke-Tidende, et Uge-Skrift for Kirken og Skolen* (1833) nr. 46, 24. søndag efter trinitatis. København
- Grundtvig, N.F.S. (1808) *Nordens Mytologi eller Udsigt over Eddalæren for dannede Mænd der ei selv ere Mytologer*. København
- Grundtvig, N.F.S. (1812) *Kort Begreb af Verdens Krønike i Sammenhæng*. København
- Grundtvig, N.F.S. (1829a) *Krønike-Riim til Børne-Lærdom med Indledning og Anmærkninger*. København
- Grundtvig, N.F.S. (1829b) *Historisk Børne-Lærdom*. København
- Grundtvig, N.F.S. (1829c) *Tidens Strøm eller universal historisk Omrids*. København
- Grundtvig, N.F.S. (1832) *Nordens Mythologi eller Sindbilled-Sprog historisk-poetisk udviklet og oplyst*. København
- Grundtvig, N.F.S. (1833) *Haandbog i Verdens-Historien. Efter de bedste Kilder. Et Forsøg. Første Deel*. København
- Grundtvig, N.F.S. (1836) *Haandbog i Verdens-Historien. Efter de bedste Kilder. Et Forsøg. Anden Deel*. København
- Grundtvig, N.F.S. (1843-56) *Haandbog i Verdens-Historien. Efter de bedste Kilder. Et Forsøg. Tredje Deel*. København
- Grundtvig N.F.S. (1860) *Christenhedens Syvstjerne. Et kirkeligt Sagakvad*. København
- Grundtvig N.F.S. (1862) *Haandbog i Middelalderens Historie efter de bedste Kilder*. 2. udg. København
- Grundtvig N.F.S. (1867) *Haandbog i Oldtidens Historie efter de bedste Kilder*. 2. udg. København
- Grundtvig N.F.S. (1869) *Haandbog i Nyaarstidens Historie efter de bedste Kilder*. 2. udg. København
- Grundtvig, N.F.S. (1871) *Kirke-Spejl eller Udsigt over den christne Menigheds Levnetsløb. Efter mundtligt Foredrag 1861-63*. København
- Grundtvig, N.F.S. (1877) *Mands Minde 1788-1838. Foredrag over det sidste halve Aarhundredes Historie, holdte 1838*, udg. Sv. Grundtvig. København
- Grundtvig, N.F.S. (1904-1909) *N.F.S. Grundtvigs Udvalgte Skrifter*, 1-10. København
- Grundtvig, N.F.S. (1930) "Havamaal", i *N. F. S. Grundtvigs Poetiske Skrifter*, bind 9, s. 293-498, udg. Sv. Grundtvig m.fl. København
- Jørgensen, Ellen (1943) *Historiens Studium i Danmark i det 19. Aarhundrede*. København
- Ley, Christian Sigfred (1835) "Om Skolen" i *Nordisk Kirke-Tidende*, nr. 47, 23. søndag efter trinitatis, sp. 737-747. København
- Manniche, Jens Chr. (1992) "Historieskrivningen 1830-1880" i *Danmarks historie* 1-10, red. Søren Mørch, bind 10: *Historiens historie*, s. 255-259. København
- Müller, Johannes von (1810) *Vier und zwanzig Bücher allgemeiner Geschichte*. Tübingen
- Steenstrup, Johs. (1889) *Historieskrivningen i Danmark i det 19de Aarhundrede (1801-1863)*. København
- Vind, Ole (1999) *Grundtvigs historiefilosofi*. København
- Vind, Ole (2013) "En historisk Theodice" i *Grundtvig-Studier*, 2013, s. 95-109. København